

»Veliki petak...« svatko će od ovdašnjih nastavnika pročitati: »u sve vijeke vjčkova« jer nam u ovom slučaju pomaže pravopisna tradicija i praksa, pored toga što nam naš pravopis omogućava i: vijčkovi. Ali ako bismo čitali Jakšićev stih iz »Otađzbine«: »Vekova tavnih to su tragovi« ili stih iz lijepe Rakićeve pjesme »Jefimija«: »Vekovi su prošli, i zaborav pada«, onda smo ponovo u nedoumici: da li včkovi ili včkovi? Ako se takvi oblici javljaju u pjesmi kao rima, onda smo pogotovo u sumnji kako da pročitamo: s dugouz-laznim ili kratkosilaznim akcentom, da li treba da čitamo kao što pretpo-stavljamo da je pjesnik čitao ili kao što treba, ili da se u tom slučaju držimo principa »na liniji istok – zapad« ili pak da se prilagodimo zahtjevima pjesme ili situacije, tj. potrebi doživljavanja? Kao primjer navodim tri strofe iz Na-zorove pjesme »Bunar«:

Usjev je brujao: Sviče mi.
Molitve noćne su časovi.
Stani! Pred tobom sad svi će mi
Pasti na koljena klásovi.

Nagnu se i sva se ogleda
Na vodu crnu, bez válova.
Trgnu se od njezina pogleda
Na grlu paprat se jállova.

Otkrivši srebrne króvove
Bunar svu nojcu je sijao
I tih sve sjajnije dvórove
Na dnu je svojemu nijjao.

Sličan slučaj imamo u pjesmi M. Jakšića »Pesnik i pesma«:

Zemaljski cvetnik rajskih cvětova,
Uneo ti je nebesku pregršt
U vrelo srce pre svih véčkova!

Prema tome, i ovaj ekskurs upozorava na problematiku ovog članka.

O S V R T I

LOŽ – ULJE?

S hladnijim danima najavila nam se i no-va riječ *lož-ulje*. Stjecajem okolnosti nevje-rojatno se brzo širi i gotovo se udomaćila u domaćinstvima koja su peći za ugljen za-mijenila pećima na tekuća goriva.

U naše je domove lož-ulje ušlo kao pako-vak (kalk), vjerojatno prema engleskom uzoru *Fuel oil* po već našem utabanom pu-tu jezičnog pomodarstva i jezičnog nemara.

Odmah je u početku ta konstrukcija, ne-

prirodna po sintaktičko-tvorbenoj strukturi jezika, postala i pravopisni problem. Javila se u varijanti s crticom (lož-ulje) i bez nje (lož ulje). Takva dvojakost kao da ima i jezične razloge, jer je nejasan odnos njezinih dijelo-va koji nisu dovedeni u vezu nikakvim gramatičkim odnosom, a teško se nazire i sadržajni odnos. Riječi tako tvorene najče-šće nalaze uzor u stranim jezicima i njih je već dosta u našem jeziku: radio-stanica, foto-čelijska, dizel-motor, čor-sokak itd. Lož-ulje je uz to sastavljena od naših riječi. U

prvom dijelu prepoznajemo prezentsku osnovu glagola *ložiti* u neobičnom sintaktično-tvorbenom sklopu, koji je prirodan i redovit npr. u germanskim jezicima.

Trebalo bi dakle umjesto tuđe konstrukcije upotrijebiti domaću sintagmu: *ulje za loženje* ili po uzoru na druga plinska, biljna, riblja, maziva, visokokalorična ... ulja jednostavniji naziv: gorivo, grijuo ili *loživo* ulje. Posljednji naziv ima i najviše uvjeta da se ustali.

Uzmemo li u običaj da se i od domaćih riječi razmnažaju nazivi po tuđem uzoru, ubrzo će nam te tvorevine ozbiljno narušiti sintaktično-tvorbenu strukturu, najosjetljiviji dio jezičnog sustava. Tu štetnu ulogu preuzeli su već, pored spomenutih tipova riječi, i mnogobrojni nazivi tvornica, poduzeća, prodavaonica i proizvođa (Tekstil-promet, Metal-import, jugo-kokta, naliv-pero itd.) što nam danomice bliješte u oči od neonskih preko televizijskih i novinskih reklama.

Tiho i još uvijek bez tih sredstava propagande ušuljalo se i *lož-ulje*. U isto vrijeme s tim nazivom stigao je još jedan iste konstrukcije: *nafta-peć* (umjesto uljna peć, peć na naftu i sl.). Takvi se izrazi u jeziku različitim asocijacijama međusobno uvjetuju i postaju uzorci novim nazivima po značenjskim i po tvorbenim sličnostima (nafta-plin, »Kontakt« peć i sl.).

Stoga je već u početku potrebno upozoriti na njih i zamijeniti ih predloženima (*loživo ulje, uljna peć*) ili drugim prikladnijim nazivima. Govorna štednja, koja je jedan od uzroka takvih složenica, u ovom je slučaju vrlo štetna za jezik. P. Šimunović

JE LI »ČUŠA« NJUŠKA ILI DUŠA?

U »Jeziku« XIII, str. 97-104, tiskana je rasprava Milorada Ćorca: »Dijalektizmi u djelima M. Lalića«. Ćorac nastoji u radnji razjasniti neobične narodne riječi i izraze koje upotrebljavaju seljačka lica u djelima M. Lalića. Ćorac te izraze naziva dijalektizmima, pa za njih tvrdi da pripadaju »isključivo istočno-crnogorskom dijalektu«.

Ljudi neprestano stvaraju nove riječi, stare izmjenjuju, nekada iskrivljuju i prave nove riječi i izraze da njima iskažu svoje

misli i unutarnje osjećaje. Najčešće su takve riječi i onomatopijske, pa i svojim vanjskim tonom odaju raspoloženje ili neraspoloženje ili druge osjećaje onoga koji ih govori.

Koliko god Milan Ćorac spretno i s uspjehom nalazi u pojedinim pučkim crnogorskim izrazima ne samo snagu jezičnog izražaja, nego i duševna raspoloženja i osjećanja koja se iza tih riječi skrivaju, ipak mislim da se jedan takav narodni izraz mora drukčije razjasniti negoli je to učinio pisac.

Na strani 99. »Jezika« osvrće se na riječi Bekičeve majke (iz Lalićeve »Hajke«, str. 412), koja – kako on veli – da bi izrazila životinjski lik i bijednu pojavu Šoga Grofa, ovako kaže: »Neću da mi se kuća pogani i da mi se tvoja mrtva čuša priviđa.« Te riječi crnogorske seljakinje objašnjava Ćorac ovako: »Šogova ružna fizionomija i gnjecavi glas, koji su slikani riječju čuša, upotpunjuju odvratne i poživotinjene likove primitivnih izdajnika. Ova je riječ upotrijebljena mjesto riječi njuška, pa se pomoću nje poredi Šogova glava sa životinjskom njuškom. To je metaforičan dijalektizam koji upotrebljavaju seljaci na teritoriji vasojevičkog govora, i to najviše u psovka, kao vulgariizam.«

Moglo bi se upitati: nije li tu ipak čuša duša, a ne njuška? Poznato mi je da se u srednjoj Dalmaciji (Tučepi kod Makarske) i drugdje po Dalmaciji za dušu reče u zakletvama i psovka čuša, da bi se smanjila snaga takvih psovki i zakletva. To je jezični eufemizam, koji je vrlo čest u sličnim prigodama: mjesto Bog – tog (jest, toga mi!) krst – trst (trst mu ćaćin), vrag – trag (neka ga trag nosi), pa tako po istome zakonu mjesto duša – čuša (ćuše mi, ćušu mu ćaćinu, za čije babe ćušu).

Dakako da je Bekičeva majka u Lalićevoj Hajci gornjom rcčenicom htjela izraziti zloću i odvratnost »primitivnih izdajnika«, ali nije – kako vjernjem – mislila na njušku, nego na dušu, kad je upotrijebila riječ čuša. Držim da je tim izrazom, »neću da mi se kuća pogani i da mi se tvoja mrtva duša priviđa« izraženo narodno vjerovanje, po kojemu se duše mrtvih vraćaju na svijet,